

J. V. Frič

Iz pokorenog Carigrada¹

(1. dio)

Turci su bili toliko zaprepašteni obilaskom i osvajanjem jakog logora kod Šipke, trima sjajnim prijelazima Balkana po najljućoj zimi, zauzimanjem Sredeca, napredovanjem do Plovdiva, razbijanjem Sulejmanove vojske i konačno ulaskom u sam Hadrijanopol, da su molili za mir. Ali pregovori su se oduljili. Kada sam se 16. veljače opremljen ispravnom putovnicom ukrcao na brod austrijskog Lloydovog „Jupiter“, nitko nije bio siguran hoće li nas pustiti kroz Dardanele i što bi se uopće moglo dogoditi tokom tjedna. Brzjav je javljao da se Turci opiru da tamo puste Engleze, zatim da su zapravo sve telegrafske veze s Levantom prekinute. Mnogi su sumnjali da ćemo stići do Carigrada; drugi su tvrdili da ćemo tamo već naći Ruse, ne prestignu li ih Englezi; neki su očekivali da će sami Turci zapaliti svoju prijestolnicu ili će se ona sasuti u pepeo od užarenih metaka prijatelja ili neprijatelja Osmanskog Carstva.

Zatim smo plovili duž dalmatinske i albanske obale i na *Krf* smo stigli uvečer drugoga dana te nam se tamo pridružila sva sila putnika najrazličitijih vrsta. Nešto odrpanih grčkih pastira, nešto radnika iz Budve koji su htjeli u Atenu ili u Carigradu tražiti posao preko ljeta – a isto tako i gomila od Crnogoraca zarobljenih i u Skadru oslobođenih turskih bašibozuka i zejbeka, koji su se odmah na palubi potukli sa Grcima i Slavenima oko mjesta za noćenje, tako da ih je kapetan jedva obuzdao, prijeteći najstrožim zatvorom i postom. Saznavši pak da se na putu preko Brindisija na naš brod ukrcao turski veleposlanik u Berlinu, *Sadulah beg*, potpuno su se smirili – i pred jutro su već svi ostali slavenski i grčki putnici dijelili s njima kruh i naranče, na što je jedan od tih krvoloka, turski časnik, razvezao svoju vreću i prostro ispred sebe vjerojatno tucet pari austrijskih vojnih cipela koje je ukrcao bogzna gdje. Prodaja mu je

¹ Ovaj je prijevod nastao na radionici “Korištenje digitalnih alata u prevođenju putopisnih tekstova”, koja se pod vodstvom Suzane Kos tijekom ožujka i travnja 2024. održala u tri navrata na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Radionica je dio popularizacijskih aktivnosti u sklopu međunarodnog znanstvenog projekta DIGEOCAT & Lib. (Research into representations of intercultural contacts in Czech travelogue texts from the Mediterranean up to 1918, using digital humanities), koji se bavi češkom putopisnom književnošću s područja Mediterana i koji financira Europska unija. Putopis Josefa Václava Friča (1829.–1890.) *Iz pokorenog Carigrada (Z pokořeného Cařihradu)* objavljen je u češkom časopisu „Osvěta“ 1878. godine.

dobro išla jer ih je davao jeftino, čak i za rakiju i duhan. Kad ih je prodao, Turci su sjeli u polukrug na ćilime i počeli s đaurima kartati za novac.

Više me nije zanimalo to šaroliko društvo, više me privlačio krajolik kojim smo plovili. U pozadini snježni greben veličanstvenog *Pinda*, tamo u obližnjem zaljevu svjetski poznati *Akcij* - a mi smo se upravo približavali Leukadskim stijenama, od kojih je jednu odabrala slavna Sapfa, da se odande, pjevajući svoju posljednju pjesmu, baci u morske valove - a samo nekoliko stotina metara dalje, već pozdravljamo stjenovite obale Odisejeve *Itake*! Nisam je ispuštao iz vida, sve dok se preda mnom nije rasprostro novi široki zaljev, do kojega je na svom vlastitom brodu doplovio moderni junak i pjesnik, kako bi tamo, prije no što se rasplamsala borba za grčku slobodu u nezaboravnoj *Mesolongi*, pronašao svoju preranu smrt!.... Kakva je to ironija sudbine - predsjednik odbora za izgradnju dostojanstvenog spomenika Lordu *Byronu* sadašnji je kancelar Engleske, Lord *Beaconsfield*!

Ostavivši *Zakintos* na desnoj strani, oko ponoći na mjesecini pozdravili smo još i zaljev *Navarin*, krajem trećeg desetljeća tako koban za tursku mornaricu.

Grci na brodu, koji su na Krfu kupili novine, počeli su politizirati, tj. s obzirom na zakašnjele pokušaje u Tesaliji, žaliti se. Jako su se žalili na Engleze, koji su ih već drugu godinu zaredom prijetnjama i obećanjima držali na uzdi; već su prošle godine preko Brindisija dobili oko 30 000 dobrih pušaka, a na ustanak ih je potaknuo i Garibaldi; u pomoć im je priskočilo i više najboljih časnika i pomoćnika vlašskog junaka: ali neodlučno ministarstvo nije uspjelo iskoristiti entuzijazam naroda. Sada su i sami Grci smatrali da ničim nisu zaslužili pomoć od pobjedničke Rusije.

Pred jutro smo obišli rt *Matapan* gdje nam je iz stjenovite špilje ususret izašao nepoznati pustinjač i iz daljine nas blagoslovio mašući vjetrokazom; naš mu je brod poslao mali čamčić s hranom i pićem u znak zahvalnosti. I onda opet novi zaljev okružen planinama, u njegovom krilu nalazi se poznati *Maraton*. I onda opet drugi grčki klasični otoci, među kojima i *Melos*, gdje je u ruševinama hrama pronađen kip Venere, dragocjen spomenik stare umjetnosti koji danas krase muzej Louvre. Gdje su nestali ti sveti hramovi u čijoj su sjeni nekada hodali i slavili svoje bogove preci današnjih Grka, isključivo trgovaca? Posvuda samo gole stijene, a na obalama nema žive duše, tu i tamo samo tragovi vinograda, nigdje ni kućice ni izgubljene ovčice!...

Tek smo na otoku *Siros* naišli na buku i vrevu. Ovaj gradić, trgovačko središte cijelog arhipelaga, stoji na stjenovitim obroncima poput jaslica; svi su kućerci blistavo bijeli, a i na

uglavnom poploćenim ulicama čisto je i živo. Siros ima i svoje šetnice i trgove, ali tko je željan hladovine, mora otići daleko van grada do vinograda, gdje se nalaze i raskošne vile iznad kojih se na najvišem vrhu uzdiže obnovljena stara crkva s prekrasnim hramom. Ovdje je izuzetno jeftino; kažu da sušičavci na proljeće dolaze ovamo izdaleka i s velikim olakšanjem borave ovdje sve do jeseni.

Prije nego što smo nastavili dalje, s našeg su se broda iskrcale sve te turske i grčke protuhe, i ukrcale se na druge brodove, dio za Solun, a dio za Pirej. Pred jutro smo pozdravili otok *Andros*, a predvečer prvo slavni *Mitilene*, kolijevku lirske poezije. U daljini je okupan mjesječevom svjetlošću blistao snježni vrh *Olimpa*. Bilo je tmurno kada smo se kratko usidrili između obale Troje i starog, slavnog Tenedosa, u takozvanoj uvali *Bozcaada*, gdje su se kao sablasti njihale dvije engleske ratne brodice. Hoće li sadašnji boj naći svoga Homera? I kakvu bi ulogu igrali Englezi u besmrtnoj pjesmi o tome?

Naš brod je pred jutro opet pristao, i to usred *Dardanela*. Iz najbliže tvrđave poslali su nam brodić, sa svih strana stršali su topovi koji se prije nekoliko dana ipak nisu odvažili suprotstaviti ulasku engleske mornarice. I nas su propustili poslije kratkog pregleda, kako bi izaslaniku koji je s nama putovao u Carigrad iskazali čast. Tek se sada, vjerojatno osjećajući se kao kod kuće, na palubi pojavio tihi i skromni *Sadulah beg*; sjeo je u fotelju i promatrao obale Helesponta dalekozorom. Ni s kim nije razgovarao, samo je, kad smo se našli pred *Galipoljem*, koje su uz samu obalu čuvala tri turska vojna broda, dok su tri engleska bila usidrena podalje, skoro u samoj sredini tjesnaca – viknuo: „*C'est dèsolant!*“² Negda živ grad stanovnici su potpuno napustili; svi su pred Rusima i Englezima pobjegli na nasuprotnu azijsku obalu. U takvim okolnostima nitko drugi osim pisca ovih redaka vjerojatno ne bi spominjao sebi najbliže točke europske i azijske obale, s jedne strane *Sest*, s druge *Abid*, kuda je noću plivao ljubavni junak Leandar – njegovim je putem stoljećima kasnije krenuo Byron, ali svoju je odvažnost ubrzo platio životom.

Opet nas je iznenadila noć – tako smo polagano plovili da smo zakasnili ukupno 30 sati i, umjesto u četvrtak poslijepodne, stigli u luku pred *Galatom* tek u subotu poslije ponoći.

Ujutro sam s broda stigao u „hotel“, zapravo u oronulu zgradu, preko puta tornja Galata, koja se ponosila nazivom „Kod ugarske krune“. Vlasnik je bio rumunjski Židov pušten iz zatvora čija je bolja polovica bila iz Pešte i znala slovački; sluga, s kojim sam se također mogao sporazumjeti, bio je Bugarin. Taj „hotel“ bio je napučen samim austrougarskim i poljskim

² franc. *Ovo je tužno!*

doktorima koji su svi redom ukrašeni fesovima svakodnevno dolazili na seraskerijat podsjećati na neisplaćene plaće; redovito su se, nakon što su pola dana zijali po predsobljima kancelarija, vraćali praznih ruku i oštro kleli braću Turke, drugog posla nisu imali. Našao sam tamo sobu (što je rijetkost), i to dosta prostranu, s malom peći u sredini, pa sam se tamo i smjestio prije svega zbog prilično niske cijene, a na ručak i večeru odlazio sam kod Čeha njemačkog porijekla u Vojvodskoj ulici, koji je točio dosta dobro plzenjsko pivo.

Tamo sam u društvu nekoliko trgovaca češkim staklom – dolazio je tamo i ravnatelj austrougarske bolnice, isto Čeh njemačkog porijekla iz Mosta – upoznao jednog novinskog dopisnika, rođenog Bečanina, koji je bio u službi simpatičnog gospodina Layarda i dostavljao mu vijesti o raznim izmišljenim ruskim okrutnostima, koje su redovito zastrašivale engleski parlament i sve pristalice Turske. Brzo sam dobio priliku provjeriti njegove izvještaje i nekoliko puta ga osramotiti, kako u našem društvu, tako kasnije i u novinama. Polazio je vojnu školu, borio se s ljubavlju protiv Vlaha, onda se pridružio papinskoj vojsci, a kasnije, iz bijesa prema Prusima, služio u Francuskoj pod Garibaldijem. Simpatije su ga potom odvele na Bospor, gdje mu je srce krvarilo nakon turskih neuspjeha.

Već prve večeri koju sam proveo u tom poluzemljačkom društvu, proširila se glasina da su Rusi premjestili svoj glavni stožer u obližnji *San Stefan*. Želio sam se što prije u to uvjeriti svojim očima; moj dragi „kolega” Bečanin ubacio se kao moj pratitelj. Kakve sam samo muke prošao s tim čovjekom! - Izuzetno znatiželjan i napadan, znao je samo nekoliko osnovnih turskih pozdrava i izraza pristojnosti, bezbroj puta upotrijebio je samo riječ „muchbir“ (korespondent), umiljavao se svakom onbašu ili čaušu kao da mu je najbolji prijatelj, a meni je tijekom razgovora s ruskim vojnicima neprestano upadao u riječ, postavljajući mi pitanja da mu ih prevedem, često vrlo drska.

Na početku naše ekspedicije do ruskog glavnog stožera, na željezničkoj stanici doznali smo da iz Carigrada ne polazi nijedan vlak. Cijela je pruga bila blokirana vojnim materijalom; Turcima je, naime, bilo dozvoljeno povući se s početne demarkacijske linije sa svom opremom kroz ruske straže dvije postaje bliže, pri čemu su im Rusi objeručke pomagali. Kolegi je tada došlo da zaplače. Upuštao se u razgovor s Turcima i ispitivao ih kako se zapravo ponašaju ti omraženi Rusi; kada mu je jedan strojar, Poljak, ispričao da svoje bivše neprijatelje na postajama časte, dijele s njima kruh, rakiju i duhan, te da štite turske izbjeglice od Bugara i održavaju potpuno primjeren red, on je samo odmahnuo glavom i duboko uzdahnuo. Za takve vijesti gospodin Layard neće mu dati ni novčića!

No, čak nam ni na kolodvoru nitko nije sa sigurnošću mogao reći kada će vlak krenuti s treće stanice kod sedam kula u *Jedikulu*; no ipak smo tamo kupili karte za konjsku željeznicu. Moj je drug opet započeo razgovor s jednim turskim višim časnikom koji je dobro znao francuski. Međutim, tog je mog bivšeg dobrovoljca Francuske Republike njegov francuski brzo izdao, pa me opet pozvao u pomoć i opet je saznao stvari koje mu nisu odgovarale. Već je petnaest mjeseci taj službenik zaposlen u admiralitetu bez plaće; tvrdio je da su unutarnja trulež, korupcija službenika, suparništvo visokih državnika i paša doveli Osmansko Carstvo do bankrota. „U Europi smo izgubljeni“, ponavljao je, „i sami smo si krivi.“ - „Grozno je to“, uzdahnuo je moj drug kad smo se oprostili s turskim domoljubom, „ne znaš ti kako su ti Turci dobri ljudi: *ich hoab' sie gar so gern!*“³ I slijedio me kroz blato i pijesak do stanice gdje smo oko podneva saznali da će oko 16:00 sati krenuti vlak za San Stefan, kamo su Rusi još prekjueer premjestili svoj stožer.

Tek smo se nakon zalaska sunca spustili na stanicu gdje je već sve vrvjelo od ruskih vojnika; iz šatora oko nas mogle su se čuti vojničke pjesme, a iz središta grada čuli su se zvuci veselog ruskog marša koji je svirao orkestar na trgu ispred stana vrhovnog zapovjednika – velikog kneza Nikole. Malo smo prošetali gradom, dva puta se progurali trgovom kroz jata Židova, Grka, Armenaca itd. pristiglih iz Carigrada, koji su prodavali svakojaku hranu i piće, od šampanjca sve do svijeća, perzijskih lijekova i krumpira. U kavani u kojoj su se sastajali časnici, sjeli smo da utažimo glad, a ubrzo nas je stariji ljubazni i srdačni viši inženjer pozvao da s njim popijemo bocu vina. Ne mogu u detalje ponoviti što nam je sve ispričavao. Bio je glavni inženjer tijekom opsade Plevne, gdje je tisuću puta dnevno bio u životnoj opasnosti; a njegova uloga u zauzimanju turskog tabora kod Šipke vidljiva je iz činjenice da je bio prisiljen trinaest puta u dvadeset dana prijeći Balkan. Istinitost svojih riječi dokazao nam je svojim dnevnikom. Bio je na terenu od samog početka rata i nije pred nama skrivao koliko čezne za domom. Bio je sretan što je preživio tolike nedaće bez ozljeda; no opetovano je ponavljao da glavne zasluge za uspjeh pripadaju običnom, nepotkupljivom ruskom vojniku. „To je naš narod, to su sveti ljudi! Ne govorim to kao Rus ili domoljub, već to tvrdim iz svog najdubljeg uvjerenja!“ uvjeravao nas je sa suzom ganuća u očima.

No, i časnici su pružali dobar primjer, prema svojim podređenima ponašali su se krajnje ljudski i prijateljski, o tome su svjedočili svi obični vojnici s kojima smo se upustili u razgovor.

³ njem. *Jako ih volim!*

- Rusi su se općenito ponašali primjereno, čime su dosta imponirali svim svojim neprijateljima i protivnicima – naravno, ni moj kolega Bečanin nije bio iznimka.

Koliko su uostalom bili sigurni da se više nemaju čega bojati kad su Turci u pitanju, najbolje dokazuje činjenica da su veliki knez i njegov stožer u noći sa subote na nedjelju stigli u San Stefan u vagonu okićenom cvijećem i vijencima, gotovo bez straže.

Iduće nedjelje prisustvovao sam paradi i proglašenju mira. Bio je to uistinu dirljiv trenutak kada je veliki knez u pola pet na čelu vojske, lica okrenutog prema Carigradu, skinuo kapu i povikao gromkim glasom prema vojnicima: „*Pozdravljaju vas. Bog blagoslavlil nas mirom!*” Časnicima, koji su ga okružili, nakon gromoglasnog *hurraaa!* rekao je nezaboravne riječi: „*Spasibo za molodeckuju službu! Vi dokazali, čto dla vas njet ničevo nevozmožnago!*”

A u utorak sam, već po treći put, posjetio glavni ruski stožer, gdje se odvijao slavni pogreb kneza *Čerkavskog*. Umro je kao junak, od posljedica prevelikog napora. Budući da smo propustili posljednji parobrod tog dana, krenuli smo pješice natrag do Carigrada, pri čemu su nas bezbroj puta zaustavile turske predstraže. Dugim obilaznim putem dovukli smo se do sedam kula tek oko ponoći, po mrklome mraku. Prijeko potrebnu svjetiljku rastrgao mi je vjetar, svako malo smo se spoticali o kamenje, zapeli smo u lokvama na lošoj cesti koju je na nekim mjestima poprečno presijecala duboka jama, sve dok nismo našli dobar put koji nas je doveo do lošeg mosta, koji vodi do Pere. Odahnuli smo kad smo se dovukli kući čitavih udova; moj je nezamjenjivi kolega u međuvremenu podijelio cijelu svoju zalihu cigareta i naranči turski nizamima, koji su nas bijesno promatrali, i stalno ponavljao da je *muchbir* i stavljao ruku na srce i čelo.

Preveli Tomislav Bartol, Marta Bohm, Valentina Gregović, Gabrijela Ivanko, Katarina Kovačić, Luna Šarić i Matko Vučić

Za objavu priredila Suzana Kos

* Nijedan dio ovoga teksta ne smije se reproducirati u bilo kojem obliku bez pisanog dopuštenja priređivača (Suzana Kos) i prevoditeljâ.